

Ірина Мелешкіна (Київ)

ЛЕСЬ КУРБАС У КИЄВІ

Мультимедійний проект «Лесь Курбас у Києві» був розпочатий з метою найбільш повного висвітлення київського періоду життя і творчості генія українського театру. У Києві Курбас перебував протягом 1916 – 1926 років з невеликими перервами, і цей час був, можливо, найбільш плідним та щасливим у всій біографії митця – як творчій, так і особистій. У цей період Лесь Курбас організує Молодий театр і Мистецьке Об'єднання «Березиль», ставить низку програмних вистав, виховує плеяду талановитих учнів – молодих акторів та режисерів українського театру нової доби. Життя і творча діяльність Курбаса в означене десятиліття пов'язана з конкретними київськими адресами – театрами, клубними установами, видавництвами, житловими будинками – широко відомими і майже незваними; такими, що збереглися і реально існують на сьогоднішній день і тими, що втрачені назавжди. Ці куточки Києва бережуть відлуння Курбасових кроків...

Отож, київські адреси Лесея Курбаса.

Приїхав Олександр Степанович з матір'ю Вандою Адольфівною до Києва з Галичини у березні 1916 року на запрошення Миколи Садовського, плекаючи грандіозні плани перетворення Києва на нову театральну Мекку.

**Вул. Велика Васильківська, буд. 53/3,
Троїцький народний дім**

З березня 1916 року Лесь Курбас працює у театрі Садовського актором на ролі молодих героїв. Він створив на цій сцені образи Збігнева («Мазепа» Ю. Словацького), Хлестакова («Ревізор» М. Гоголя), Гната («Безталанна» І. Карпенка-Карого) тощо.

Троїцький народний дім – заклад Київського Товариства Грамотності. Побудований у 1902 році за проектом губернського архітектора Геннадія Антоновського коштом міської громади та на пожертвування. З 1907 по 1917 роки тут працює Перший стаціонарний український театр Миколи Садовського.

**Вул. Маріїнсько-Благовіщинська
(нині – Панаса Саксаганського) буд. 110, кв. 6.**

За цією адресою протягом 1916-17 років Лесь мешкає разом з матір'ю Вандою Адольфівною у квартирі на другому поверсі.

**Вул. Фундуклеївська
(нині – Богдана Хмельницького), буд. 82, пом. 9.**

Флігель у дворі, де мешкало подружжя молодих акторів – Поліна Самійленко та Йона Шевченко, – стає місцем зустрічей студентів та випускників музично-драматичної школи Миколи Лисенка, ентузіастів створення нового українського театру. 16 травня 1916 року – перша зустріч Курбаса з членами гуртка, що стає згодом студією Молодого театру.

**Вул. Маріїнсько-Благовіщинська
(тепер – Панаса Саксаганського), буд. 34.**

Протягом 1916 року на квартирі подружжя акторів Софії Мануйлович та Степана Бондарчука проходили заняття студії Молодого театру на чолі з Лесем Курбасом.

З березня 1917 року Курбас відвідує редколегію журналу «Театральні вісті», де обіймає посаду відповідального секретаря. Редакція тижневика містилася за цією ж адресою у помешканні 19.

Вул. Караваєвська (нині – Льва Толстого), буд. 29.

У 1916 році в орендованому приміщенні лимарні Київського земства щовечірне проходять репетиції студії Молодого театру. Матеріалом для роботи Курбас обирає трагедію Софокла «Цар Едіп».

Вул. Дегтярівська, буд. 5,

Лук'янівський народний дім

У травні 1916 року відбуваються вистави студії Молодого театру у Лук'янівському народному домі. Заклад заснований Південно-західним відділом товариства тверезості. Це найстаріша клубна установа міста, збудована 1902 року за проектом архітектора Михайла Артинова у стилізованих формах російської архітектури XVII ст.

Святошин (передмістя Києва), Літний театр

Навесні та влітку 1917 року студія Молодого театру на чолі з Лесем Курбасом грає вистави у літньому театрі передмістя Святошин. «Базар» В. Винниченка стає тією «касовою» п'єсою, за допомогою якої студійці заробляють кошти для реалізації своєї мрії – створення Молодого театру.

Вул. Фундуклеївська

(нині – Богдана Хмельницького), буд. 5, театр Бергоньє

24 вересня 1917 року Молодий театр починає свою діяльність виставою «Чорна Пантера і Білий Медвідь» В. Винниченка у приміщенні театру Бергоньє. У перший сезон Молодий театр показав вистави «Молодість» М. Гальбе, «Драматичні етюди» О. Олеса, «Йоля» Є. Жулавського у постановці Леся Курбаса.

Приміщення цирку Бергоньє було збудоване у 1875 році за проектом архітектора Володимира Ніколаєва, у 1883 році переобладнане під вистави драматичного театру.

У 1923-24 роки в означеному приміщенні працює найдосконаліше дітище Леся Курбаса – Мистецьке Об'єднання «Березіль». На цій сцені були поставлені програмні Курбасові вистави: «Газ» Г. Кайзера, «Джиммі Гіггінс» за романом Е. Сінклера.

Вул. Хрещатик, буд. 43
(нумерація відповідає нинішньому буд. 27),
ІНТИМНИЙ ТЕАТР

У 1917 році Лесь Курбас відвідує Інтимний театр, де знайомиться з режисером театру і кіно Михайлом Бонч-Томашевським (деякий час очолював колектив) та художником Анатолем Петрицьким.

Інтимний театр працює на Хрещатику у приміщенні садиби М. Кальфа, переобладнаному для концертів та вистав камерного театру, з грудня 1914 по червень 1920 років.

Вул. Хрещатик, буд. 15 (на розі вул. Інститутської),
КОНДИТЕРСЬКА «СЕМАДЕНІ»

Перебуваючи у Києві, Курбас відвідує модну швейцарську кондитерську Бернарда Семадені. Нині кондитерська з аналогічною назвою міститься по вул. Велика Васильківська, буд. 68.

Вул. Володимирська, буд. 61, ДРУКАРНЯ «ПРОГРЕС»

15 лютого 1918 року у друкарні «Прогрес» було надруковано Статут Товариства на вірі «Молодий театр у Києві». Документ висвітлював головну мету, що ставив колектив у мистецтві, шляхи здійснення його планів та організаційну структуру Товариства. До того часу подібного статуту не мав жоден український театр.

Вул. Гоголівська.

У 1918 році Лесь Курбас разом з молодим режисером Марком Терещенком винаймає квартиру по вулиці Гоголівській, будинок невідомий.

Георгієвський провулок, буд. 11, пом. 2.

Протягом 1918-20 років Лесь Курбас відвідує квартиру художника Георгія Нарбута, у будинку навпроти брами Рафаїла Заборовського. У Нарбута збирався гурток київської інтелігенції, так звана «дев'ятка», до якої входив і Курбас.

Брама Заборовського – пам'ятка архітектури XVIII ст., парадний в'їзд до резиденції київських митрополитів на території Софійського собору. Один із найяскравіших зразків українського бароко.

Вул. Хрещатик, буд. 36, ДІМ ІНТЕРМЕДІЙ

У 1918 році Курбас відвідує театр Дім Інтермедій (навпроти сучасної станції метро «Хрещатик»).

Так званий «Новий театр “Дім інтермедій”» – естрадний театр малих форм під керівництвом Михайла Бонч-Томашевського працював з квітня по червень 1918 року. Вистави театру оформлював художник Анатоль Петрицький.

Вул. Прорізна, буд. 17, МОЛОДИЙ ТЕАТР

17 листопада 1918 року прем'єрою вистави «Едіп-цар» Софокла у постановці Л. Курбаса Молодий театр відкриває свій другий сезон. Протягом сезону Лесь Курбас ставить на цій сцені вистави «У пущі» Лесі Українки, «Горе брехунові» Ф. Грільпарцера та народний «Різдвяний вертеп».

Будинок 17 по вул. Прорізній був зведений 1973 року за проектом архітектора Петра Федорова, згодом було надбудовано третій та четвертий поверхи, фасад декоровано у стилі модерн.

У 1987 році на фасаді будівлі було встановлено меморіальну дошку Лесеві Курбасові з нагоди 100-річного ювілею митця, скульптор Микола Рапай, архітектор Микола Кислий.

Вул. Олександрівська

(нині – Михайла Грушевського, буд. 5),

МАРІЙНСЬКИЙ ПАЛАЦ

98
Восени 1918 року Лесь Курбас разом з групою акторів Молодого театру отримує аудієнцію у гетьмана Павла Скоропадського у його резиденції – Маріїнському палаці. Мета аудієнції – захистити приміщення Молодого театру по вул. Прорізній, 17, реквізоване німецькою окупаційною владою під комендатуру.

Маріїнський палац був зведений у стилі бароко за проектом архітектора Бартоломео Растреллі протягом 1744-52 років як резиденція членів імператорської родини.

Бібіковській бульвар

(нині – бульв. Тараса Шевченка), буд. 7/29,

ГОТЕЛЬ «ПАЛАС» (на розі вул. Пушкінської).

У квітні-серпні 1919 року у готелі були розміщені структури Наркомату освіти УСРР, які опікувалися

питаннями літератури, мистецтва, охорони пам'яток. Лесь Курбас бере участь у роботі Всеукраїнського театрального комітету – ВУТЕКОМУ, друкує статті з питань театрального мистецтва у часописі «Мистецтво», тижневику української секції ВСЕУКРЛІТКОМУ.

**Вул. Миколаївська
(нині – архітектора Городецького), буд. 5,
ГОТЕЛЬ «КОНТИНЕНТАЛЬ»**

У 1919 році Лесь Курбас відвідував клуб «ХЛАМ», назва якого символізувала творчий союз художників, літераторів, акторів і музикантів. «ХЛАМ» знаходився у підвалі готелю «Континенталь» і вважався осередком життя київської богеми.

Готель «Континенталь», що був збудований у 1897 році за проектом архітекторів Едуарда Брадтмана та Георгія Шлейфера, своєю розкішшю та комфортом сперечався із кращими європейськими готелями.

**Вул. Миколаївська
(нині – архітектора Городецького), буд. 9.**

У дворі знаменитого будинку Гінзбурга у травні 1919 року було відкрито артистичне кабаре «Льох мистецтв», інтер'єр якого прикрашали оригінальні панно художника Анатолія Петрицького. У цих стінах Лесь Курбас з акторами Молодого театру представляли інсценізації віршів київських поетів шляхом хорової декламації скульптурних груп.

Будинок будівельного підрядчика купця першої гільдії Льва Гінзбурга був зведений у 1912 році у стилі модерн і був першим у Києві хмарочосом (його етажність – 8-11 поверхів, враховуючи рельєф вулиці).

Вул. Кузнечна (нині – Антоновича), буд. 107.

Лесь Курбас протягом 1919 року відвідує за цією адресою свого товариша, поета-футуриста Павла Тичину. Тоді ж у артистичному кабаре «Льох мистецтв» на одному із вечорів Молодий театр показав інсценізації ліричних віршів П. Тичини зі збірки «Сонячні кларнети», які згодом з успіхом йтимуть і на сцені театру.

**Вул. Олександрівська
(нині – Михайла Грушевського),
ДРУГИЙ МІСЬКИЙ ТЕАТР**

У травні 1919 року було створено перший національний оперно-балетний театр Державна Українська Музична Драма. У його організації активну участь брали Лесь Курбас, художник Анатоль Петрицький, композитор Яків Степовий, балетмейстер Михайло Мордкін та ін. Відкриття Музичної драми відбулося 28 липня прем'єрою опери М. Лисенка «Утоплена». Також Курбас здійснив постановку опер «Тарас Бульба» М. Лисенка та «Галька» С. Монюшка. Та очікуваної прем'єри «Гальки» 30 серпня не відбулося. Саме в той день з-за Дніпра на місто вели наступ війська Денікіна, а з півдня – петлюрівська Директорія. Пожежа, що спалахнула від запального снаряду, знищила приміщення театру Музичної драми.

**Вул. Андріївський узвіз, буд. 23,
АНДРІЙСЬКА ЦЕРКВА**

6 вересня 1919 року Лесь Курбас вінчався із Валентиною Чистяковою.

У метричній книзі Києво-Подільського Свято-Андріївського собору записано: «1919 года, 6 (19) сентября сочетались браком жених – гражданин города Самбор в Галиции Александр Степанович Курбас, 32 лет, холост, греко-униатского вероисповедания. Свидетели – Марко Степанович Терещенко и Михаил Васильевич Семенко.

Невеста – Валентина Николаевна Чистякова, гражданка г. Москвы, дочь артиста Большого Московского оперного театра, 19 лет, девушка, православного вероисповедания. Свидетели – Марко Степанович Терещенко и Игорь Александрович Ходзицкий.

Венчали: священник о. Марко Грушевский с дьяком Дмитрием Ходзицким. 1919 г., 7 сентября.»

Андріївська церква – барокова церква Св. Андрія у Києві збудована у 1744-67 роках за проектом архітектора Бартоломео Растреллі на Андріївській горі.

Вул. Лютеранська, д. 13.

Молоде подружжя оселяється на вул. Лютеранській, де мешкає протягом 1919-20 років. У Валентині Чистяковій Лесь Курбас побачив задатки «синтетичної» актриси для свого театру і почав розвивати їх. Курбас намагався визначити межі її знань. Чистякова згадувала, що більш ерудованої та широко освіченої людини, ніж Курбас, їй не доводилося зустрічати. Його знання охоплювали найрізноманітніші галузі науки, філософії, мистецтв. Тут, на Лютеранській, як і на всіх інших Курбасових квартирах, окрема кімната була відведена під бібліотеку.

**Вул. Володимирська, буд. 50,
МІСЬКИЙ (ОПЕРНИЙ) ТЕАТР.**

Вперше Курбас виступав на сцені Київської опери у 1917 році із трупною театру Миколи Садовського.

10 березня 1920 року на сцені Оперного театру було зіграно «Гайдамаків» Т. Шевченка, інсценізація та постановка Леся Курбаса. Спектакль побачив світло рампи вже після націоналізації Молодого театру та входження його до складу Першого державного українського драматичного театру імені Т. Шевченка. Вистава вражала силою синтезу мистецтв. За Курбасом, театр – найвища мистецька форма – має синтезувати у собі всі існуючі мистецтва, а саме: музику, хореографію, образотворче мистецтво, кінематограф, пантоміму, тощо.

Міський (Оперний) театр був збудований у Києві 1901-го року у неоренесансному стилі за проектом архітектора Віктора Шретера. На свій час театр справді вражав: партер, амфітеатр, бельєтаж та чотири яруси могли вмістити одночасно 1318 глядачів. Сцена Київського оперного на той час була найбільшою у Російській імперії.

**Вул. Хрещатик, буд. 38
(навпроти сучасної станції метро «Хрещатик»).**

30 березня 1922 року було організовано Мистецьке Об'єднання «Березиль» на чолі з Лесем Курбасом. Літературна студія МОБу відкрилась на Хрещатику, 38; тут також містилося правління театру.

Вул. Хрещатик, буд. 29, ТЕАТР «ПЕЛ-МЕЛ»

(нумерація відповідає нинішньому буд. 19-а, на фундаменті театру побудована сучасна станція метро «Хрещатик»).

Студійні заняття та репетиції новоствореного Мистецького Об'єднання «Березіль» проводилися у приміщенні колишнього театру «Пел-Мел», театру легкої комедії, який працював за означеною адресою із вересня 1916 року. Згодом приміщення було передане Державному драматичному театру Червоної Армії, а з 1923 року – під роботу Гарнізонного клубу, яким опікувалася 45-та Червонопрапорна дивізія під командуванням Йони Якіра. Клубне приміщення було надане військовими у розпорядження МОБу в якості експериментальної сцени.

30-го грудня 1922 року у приміщенні по Хрещатику, 29 відкрилася II театральна майстерня «Березоля» на чолі з Фавстом Лопатинським. Тут же проходили заняття Режисерської лабораторії, а у січні 1923 року за ініціативою Леся Курбаса було засновано Театральний музей.

Вул. Левашовська (нині – Шовковична).

Для Мистецького Об'єднання «Березіль» від початку характерним було «життя комуною». Спільними зусиллями студійці відремонтували напівзруйнований будинок по вул. Левашовській (номер невідомий), у якому була налагоджена робота гуртожитку МОБу.

Вул. Хрещатик, буд. 58, (нині – буд. 52).

З 1923 року Лесь Курбас працює деканом драматичного факультету Музично-драматичного інституту ім. Миколи Лисенка. Окрім того, до штату Муздраміну було запрошено весь педагогічний склад студії Мистецького Об'єднання «Березіль».

Цегляний чотириповерховий будинок з підвалом був споруджений у 1875-78 роках за проектом архітекторів Олександра Гросса і Володимира Ніколаєва. Використовувався як прибутковий дім, тут містилися склад-магазин і фабрика музичних інструментів Індришиєка та перший у Києві постійний «Художній салон».

Казарма 15-го полку.

У 1923 році відбувається виступ «Березоля» з виставою «РУР» на Печерську, біля казарми 15-го полку. За дослідженням, дійство відбувалося біля однієї з численних оборонних казарм на Печерську, що входять до комплексу фортечних споруд XVIII-XIX ст. «Київська фортеця».

Миколаївська пл. (нині – пл. Івана Франка), буд. 3, ТЕАТР «СОЛОВЦОВ»

7 листопада 1924 року Мистецьке Об'єднання «Березиль» відкриває сезон у приміщенні II театру ім. В. Леніна (колишньому театрі «Соловцов»), де працює до моменту переїзду МОБу до Харкова у червні 1926 року. Сцена театру була кардинально перебудована у конструктивістському стилі головним художником «Березоля» Вадимом Меллером.

З 1 травня по 4 червня 1929 року проходять гастролі театру «Березиль» у Києві, в означеному приміщенні, де з 1926 року працює театр ім. Івана Франка.

Будівля театру «Соловцов» була зведена на місці садиби Мьорінга, відомого київського лікаря, за проектом архітекторів Едуарда Братмана та Георгія Шлейфера у 1898 році.

Вул. Фундуклеївська (нині – Богдана Хмельницького), буд. 19.

24 листопада 1925 року Леся Курбас виголошує доповідь «Шляхи і завдання «Березоля» у клубі ім. Спиридонова. «Робкорівський університет» – так називали клуб робітничих кореспондентів імені Спиридонова при редакції газети «Пролетарська правда».

Будинок 19 по вул. Фундуклеївській був зведений у другій половині XIX століття, два верхні поверхи надбудовані за участю архітектора Андрія Крауса. Тут містилися відомий готель «Франсуа», редакція ліберальної газети «Киевская мысль», а у 1919 році відкрився популярний театр малих форм «Арлекін»

Вул. Банкова, буд. 6, пом. 3.

Протягом 1924-26 років Курбас з родиною мешкає на вулиці Банковій, котра у той час носила назву

Комуністичної. За дослідженням, означена адреса, вірогідно, вказує на знаменитий «дім з химерами», у якому того часу зазвичай селилися актори і режисери, що працювали у приміщенні ІІ театру ім. В. Леніна (колишньому театрі «Соловцов»).

«Дім з химерами» – цегляна будівля з прикрасами на міфологічні та мисливські сюжети є головною архітектурною спорудою раннього декоративного стилю модерн міста Києва. Свою назву отримала через скульптурні прикраси, тематика яких тваринний наземний та підводний світи, атрибути полювання, казкові істоти. «Дім з химерами» збудований архітектором Владиславом Городецьким у 1901-03 роках як прибутковий будинок із помешканням для своєї родини. Місце для будівлі обрано над крутим урвищем на Банковій вулиці. Скульптурні прикраси за власними ескізами виконав скульптор Еліо Саля.

Вокзальна пл., буд. 1, Залізничний вокзал

На залізничному вокзалі у Києві 30 квітня 1929 року відбулася урочиста зустріч театру «Березиль», що приїхав з Харкова на гастролі, військовими 45-ої дивізії та представниками громадськості міста. Березильців везли на бричках з вокзалу до готелю «Континенталь» по вул. Миколаївській.

Головна станційна споруда – Центральний вокзал – була спроектована Олександром Вербицьким і архітектором Павлом Альошиним. Вона будувалася протягом 1927-32 років у стилі українського бароко з певними елементами конструктивізму.

Вул. Хрещатик в районі нинішнього Майдану Незалежності

У лютому 1933 року Лесь Курбас востаннє приїздить до Києва, щоб взяти участь у похороні актора, режисера і театрального діяча Миколи Садовського. Жалобна церемонія відбувалася у Будинку РОБМІС, що був розташований на нинішньому Майдані Незалежності.

Вул. Байкова, 6.

9 лютого 1933 року Курбас виголошує промову на похороні Миколи Садовського на Байковому цвинтарі.

На могилі корифея Леся Курбас дякував йому за науку, яку одержав; говорив, що театр Садовського був для нього другою alma mater.

Межигір'я (урочище під Києвом, біля села Нові Петрівці Вишгородського району)

Влітку 1933 року Леся Курбас і Микола Куліш з акторами «Березоля» на території Межигірського Спасо-Преображенського монастиря працюють над постановкою «Маклени Граси». Були втілені мрії Курбаса про створення «акторського скиту» для плідної мистецької роботи.

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ЛЕСЯ КУРБАСА У КИЄВІ

Вул. Прорізна, 8, пам'ятник Лесю Курбасу

Пам'ятник Курбасу було відкрито 1 квітня 2002 року, його автори – скульптор Микола Рапай і архітектор В'ячеслав Дормидонтов.

**Вул. Володимирська, буд. 23-в,
меморіальна дошка Лесю Курбасу**

Дошка встановлена 27 лютого 2012 року на фасаді Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса з нагоди 125-річного ювілею митця.

Бронзова меморіальна дошка виготовлена під керівництвом майстра художнього лиття Федора Майстренка за ескізом народного художника України Володимира Небоженка.

Проспект імені Леся Курбаса.

26 червня 2007 року на сесії Київської міської ради було прийняте рішення про перейменування проспекту 50-річчя Жовтня у проспект імені Леся Курбаса з метою увічнення пам'яті видатного діяча національного театру.

Анотація

Текст пропонує здійснити своєрідну віртуальну екскурсію за київськими адресами Леся Курбаса. У Києві Курбас перебував протягом 1916 – 1926 років з невеликими перервами. У цей період Лесь Курбас організує Молодий театр і Мистецьке Об'єднання «Березиль», ставить низку програмних вистав, виховує плеяду талановитих учнів – молодих акторів та режисерів українського театру нової доби.

Аннотация

Текст предлагает осуществить своеобразную виртуальную экскурсию по киевским адресам Леся Курбаса. В Киеве Курбас находился в течение 1916 – 1926 годов с небольшими перерывами. В этот период Лесь Курбас организывает Молодой театр и Творческое Объединение «Березиль», ставит ряд программных спектаклей, воспитывает плеяду талантливых учеников – молодых актеров и режиссеров украинского театра нового времени.

Summary

The text offers to make a peculiar virtual tour over the Kyiv addresses of Les Kurbas. Kurbas was living in Kyiv during 1916 – 1926, with few pauses. In Kyiv Kurbas created the Youth Theatre and the Art Association «Berezil», directed a number of significant performances, raised a galaxy of talented students - young actors and directors of the Ukrainian theater of a new era.